

31.5.2018

Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus
PL 33
00023 Valtioneuvosto
stea@stm.fi

Dno:257 /D.a.9/2018

Asia: **SAAMELAISKÄRÄJIEN ESITYS SAAMELAISTEN TERVEYDEN JA SOSIAALISEN HYVINVOINNIN EDISTÄMISEEN TARKOITETUN AVUSTUSOHJELMAN PERUSTAMISEKSI**

Sisälllys

Esitys	1
Perustelut	1
Avustettavien kehittämishankkeiden kohteet ja teemat	2
Saamenkielisten sosiaali- ja terveystalveluiden tilanne	3
Moniperustainen syrjintä	4
Saavutettavuusdirektiivi	4
Saamelaisten oikeudet lainsäädännössä	5
Saamelaiset ja saamen kielet Suomessa	6

Esitys

Saamelaiskäräjät esittää, että Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus (STEA) perustaisi avustusohjelman saamelaisten terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen niin, että järjestöt voisivat hakea avustusta saamenkielisiin ja saamelaiskulttuurin mukaisiin saamelaisten terveyttä ja hyvinvointia edistäviin hankkeisiin. Avustusta voisi hakea myös saamenkielisiin ja saamelaiskulttuuria tukeviin koulutushankkeisiin.

Perustelut

Saamenkielisistä palveluista tehtyjen tutkimusten ja selvitysten mukaan saamen kieltä (pohjois-, inarin- tai koltansaame) äidinkielenään puhuvilla ei ole yhdenvertaista mahdollisuutta saada terveyden- ja sosiaalihuollon palveluita omalla äidinkielellään. Saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset oikeudet toteutuvat Suomessa heikosti. Vallitsevaa käytäntöä voidaan pitää syrjivänä, mikä heikentää saamenkielisten osallisuutta yhteiskunnassa ja vaikuttaa tätä kautta myös terveyteen ja hyvinvointiin. Kielen käytön lisäämiseksi tarvitaan sekä äidinkieltä että monikielisyttä tukevia ratkaisuja. Saamenkielisten palveluiden lisäksi olisi tarvetta järjestää kulttuurikoulutusta, jotta saamelaisille voitaisiin tarjota asiakaslähtöistä, laadukasta palvelua sekä välttyä väärinymmärryksiltä.

Saamenkielisten terveys- ja hyvinvointitoimintojen edistämiseksi tarvitaan erityyppisiä ja -pituisia hankkeita, joiden toteuttamiseksi tarvitaan resursseja. Erillisen saamelaisten terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen tarkoitettun avustusohjelman kautta haettava rahoitus edesauttaisi järjestöjä kehittämään saamenkielisiä toimintoja ja palvelujen järjestämistä niin, että lakeihin kirjatut kielelliset ja muut oikeudet voisivat toteutua mahdollisimman kattavasti.

STEAn omissa linjauksissa tavoitteena on suunnata avustuksia entistä kohdennetummin toimintoihin, joille on aitoa kysyntää ja tarvetta ja jotka parhaiten edistävät ihmisten terveyttä ja hyvinvointia. STEA-avustusten pyrkimyksenä on linjausten mukaisesti edistää suomalaisten mahdollisuuksia pysyä terveenä ja tervehtyä sekä toimia, työskennellä, osallistua ja kuulua joukkoon. Saamenkielisten toimintojen kehittämiseen tarkoitettu avustusohjelma auttaisi siitä avustusta hakevia järjestöjä kehittämään toimintaa ja käytänteitä, jotka edesauttaisivat saamelaisten hyvinvointia ja vahvistaisivat heidän osallisuuttaan.

Avustettavien kehittämishankkeiden kohteet ja teemat

Saamelaiskäräjät ehdottaa, että saamelaisten terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen tarkoitettusta avustusohjelmasta voisi hakea rahoitusta kolmenlaisiin hankkeisiin:

1. Aineistojen ja materiaalien tuottaminen ja kääntäminen saameksi
2. Saamenkielisten palveluiden kehittäminen
3. Koulutushankkeet, joiden tavoitteena on saamen kielen ja kulttuurin tietouden lisääminen

Edellä mainittujen hankkeiden avustettavina teemoina voisi olla mm.

- Tiedottamisen lisääminen saamen kielillä
 - Tietoa tarjolla olevista palveluista sekä tukipalveluista ja -toimista tarpeen mukaan kaikilla kolmella saamen kielellä. Tämä voi tarkoittaa niin perinteisiä esitteitä kuin digitaalista materiaalia sekä verkkosivustojen sisältöjen vähintäänkin osakääntämistä saameksi sekä sosiaalista mediaa.
- Toimintakykyä, terveyttä tai muita erityistarpeita kartoittavien saamenkielisten testien kehittäminen
 - Esimerkiksi saamenkielisten kuulotutkimus- ja muistitestien sekä neuvoloiden ja koulujen erilaisten mittaustestien kehittäminen käytetyn kielen mukaisiksi.
- Saamenkielisen palveluohjauksen kehittäminen
 - Esimerkiksi palveluntarpeen arvioinnin, verkkolomakkeiden kehittäminen saamen kielen ja kulttuurin mukaisiksi sekä kulttuuritulkkipalvelut.
- Saamenkielisten tulkkipalveluiden kehittäminen
 - Saamenkielisten tulkkaukspalveluiden kehittäminen kaikilla kolmella saamen kielellä. Tämä sisältää myös saamenkielisen viittomakielen.
- Saamenkielisten kuntoutuspalveluiden kehittäminen
 - Esimerkiksi erilaisten saamenkielisten apuvälineiden, apuvälinepalvelujen tai terapian kuten saamenkielisen toimintaterapian tai puheterapiapalveluiden kehittäminen. Apuvälinepalveluiden kehittäminen voi tarkoittaa esimerkiksi perinteisiin elinkeinoihin ja kulttuuritoimintaa kehitettäviä apuvälineitä, saamenkielistä viittomakieltä tukevan materiaalin kehittämistä, saamenkielisen puhesynteetin kehittämistä tai kulttuurinmukaisen kuntoutusmateriaalin kehittämistä kuten hahmotustehtävät.

- Saamelaisuutta koskevan kulttuurikoulutuksen lisääminen
 - Saamelaiseen kulttuuriin ja saamelaisten oikeuksiin liittyvä koulutus eri viranomaisille ja saamelaisten henkilöiden kanssa työskenteleville, erityisesti erityistä tukea tarvitsevien saamelaisten henkilöiden kanssa työskenteleville.
 - Teemojen integroiminen osaksi eri koulutusohjelmia kuten terveys- ja sosiaalialojen koulutusohjelmia. Tämä tarkoittaisi mm. koulutusohjelmien opetussuunnitelmien kehittämistä yhteistyössä koulutuksen järjestäjien kanssa sekä erillisiä teemapäiviä, johon liittyen tulisi kehittää tarkoitukseen sopivaa materiaalia, esimerkiksi eettiset ohjeet tai hyvän hoidon/palvelun kriteeristö saamelaisessa kontekstissa.

Saamenkielisen järjestötoiminnan vahvistaminen

Suomalaisessa yhteiskunnassa ollaan sosiaali- ja terveyspalveluiden organisoinnissa murrosvaiheessa, jolloin asiakkaiden näkemysten kuuleminen uusien palveluiden suunnittelussa korostuu. Saamelaisten terveys- ja hyvinvointitoimintaa järjestävillä järjestöillä on alaan ja kulttuuriin perehtyneenä merkittävä rooli saamenkielisten toimintojen kehittämisessä yhdessä asiakkaiden ja sidosryhmien kanssa. Erillinen saamenkielisten toimintojen kehittämiseen tarkoitettu avustusohjelma antaisi positiivisen signaalin saamenkielisten palvelujen tärkeydestä ja auttaisi järjestöjä kehittämään saamenkielisiä toimintoja edelleen.

STEAn omien periaatteiden mukaisesti avustustoiminnan pitkän tähtäimen tavoitteena on, että Suomessa on tulevaisuudessakin monipuolinen ja aktiivinen järjestötoimijoiden kenttä, jossa aikaansa seuraavilla ja yhteistyökykyisillä järjestöillä on hyvät mahdollisuudet edistää kansalaisten terveyttä ja sosiaalista hyvinvointia. Saamenkielistä toimintaa edistävät järjestöt ovat tärkeä osa järjestökenttää ja ne toimivat usein lähellä julkisen sektorin rajapintaa. Saamenkielisiä toimintoja järjestävillä järjestöillä on yhteisöllisesti merkittävä rooli, sillä julkisella sektorilla ei ole resursseja järjestää kaikkia lakisääteisiä palveluita, joten nämä järjestöt täydentävät palvelukenttää omilla toiminnoillaan auttaen näin julkista sektoria lainsäädännön noudattamisessa.

Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalveluiden tilanne

Vuonna 1997 julkaistiin Sosiaali- ja terveysministeriön rahoittama saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluita käsittelevä raportti¹, jonka mukaan saamelaisten sosiaali- ja terveyspalvelut olisi tarpeen järjestää saamelaisten omista lähtökohdista ja omakielisinä sekä turvata niiden toteutumista turvaavan lainsäädännön luominen ja palveluiden edellyttämät resurssit. Samana vuonna Saamelaiskäräjät ja Kynnys ry julkaisivat saamelaisten vammaisten, vanhusten ja pitkäaikaissairaiden tilannetta kartoittaneen selvityksen², jonka mukaan näiden ryhmien asemaan vaikuttaa syrjäisyyden ja pohjoisuuden tuottamien erityispiirteiden lisäksi erityisesti kielellinen ja kulttuurinen vähemmistöasema.

Saamelaisten asemaan vaikuttaneet asiat ovat tutkimusten jälkeen muuttuneet ja osittain parantuneetkin, mutta kotiseutualueella vuonna 2013 toteutettu tutkimus³ toi esille hyvinvointipalveluiden saatavuuden olleen saamelaisilla edelleen vähäisempää ja palvelutyytyväisyyden heikompaa kuin yleensä suomalaisilla ja omakielisten palveluiden saatavuus

¹ Välimaa - Laiti-Hedemäki, 1997

² Magga, 1997

³ Heikkilä, Laiti-Hedemäki & Pohjola 2013

oli erityisen vähäistä. Vuonna 2017 tehdyt kaksi haastattelututkimusta⁴ osoittivat, että lakiin⁵ kirjattua oikeutta käyttää saamenkieltä palveluissa ei edelleenkään hyödynnetä. Niin saamelaiset kuin viranomaiset ovat assimilaatiopolitiikan seurauksena ja kaksikielisyyteen nojautuen pääasiassa luopuneet yrityksistä käyttää saamen kieltä hyvinvointipalveluissa, sillä alun perin pakon sanelemaan tilanteeseen on totuttu, eikä saamenkielisiä asiakaspalvelijoita vieläkään juuri ole. Tulkkipalveluitakaan ei haluta usein käyttää, sillä ihmiset eivät mielellään puhu henkilökohtaisista ja usein aroista aiheista tulkin välityksellä. Toisaalta tulkkeja ei ole aina edes saatavilla varsinkaan inarin- ja koltansaamen kielten kohdalla.

Haastattelututkimusten perusteella palveluiden vajeessa ei ole kysymys ainoastaan saamenkielisten palveluiden puuttumisesta. Yleensäkin palveluilta puuttuu kulttuurista ymmärrystä saamelaisuudesta, saamelaisten erityisestä kommunikointityylistä ja elämisen tavasta. Esimerkiksi saamelaisen kulttuurin käsitys osallisuudesta ja hyvästä elämästä poikkeaa suomalaisesta kulttuurista, joka voi yhdessä kielellisten ja kulttuuristen kommunikaatio-ongelmien kanssa johtaa tulkinnallisiin epäselvyyksiin ja väärinkäsityksiin.

Moniperustainen syrjintä

Syrjintä on merkittävä osallisuutta heikentävä tekijä. Moniperustaisella syrjinnällä viitataan syrjintään, joka voi kohdistua yksilöön monella eri perusteella. Saamelaiset kuuluvat alkuperäiskansoihin ja esimerkiksi YK:n alaiset toimijat ovat virallisissa kannanotoissaan ottaneet alkuperäiskansat esille ryhmänä, jonka jäsenet kohtaavat moniperustaista syrjintää. Erityisesti saamen kieltä puhuvat vammaiset henkilöt ovat suomalaisessa yhteiskunnassa asemassa, joka asettaa heidät monessa suhteessa haavoittuvaiseen asemaan. Saamelaiset vammaiset henkilöt voivat kohdata sellaista syrjintää, jota he eivät kohtaisi suomalaisena vammaisena tai saamelaisena henkilönä, joka ei identifioi itseään vammaiseksi. Esimerkiksi henkilöiden toimintakykyä, terveyttä tai muita erityistarpeita kartoittavia testejä ei ole saatavilla saamen kielillä, jolloin saamenkielisen tutkimuksen puuttuminen voi jopa vääristää testistä saatuja tuloksia. Lisäksi viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla, mutta viittomakieltä ei ole olemassa saamen kielillä, joten saamelaisen kuulo- tai puhevammaisen oikeus äidinkieleen ei voi toteutua - erityinen haaste on saamen kielelle ominaisen terminologian ja perinteisiin saamelaiselinkeinoihin liittyvien viittomien puuttuminen.

Lasten oikeuksien sopimusta valvova komitea on puolestaan esittänyt huolensa saamelaisten lasten puutteellisista saamenkielisistä terveystalvuluista, mukaan lukien terapia ja psykiatriset palvelut. Suurinta osaa erityisistä tukitoimista ja niihin liittyvistä palveluista ei ole saatavilla saamen kielillä, joten esimerkiksi saamelainen erityislapsi joutuu tällaisessa tilanteessa käytännössä kasvamaan suomenkieliseksi. Komitea on kehottanut valtiota korjaamaan tilanne kuten myös varmistamaan saamelaislasten oikeuden kulttuurisensitiiviseen koulutukseen ja terveystalvuluihin, jotka koskevat myös lapsia saamelaisalueen ulkopuolella.

Saavutettavuusdirektiivi

EU:n saavutettavuusdirektiivi⁶ ja sitä seuraava kansallinen lainsäädäntö vaativat viranomaisia tekemään digitaaliset palvelut saavutettaviksi. Direktiivin tavoitteena on mm. edistää kaikkien mahdollisuutta toimia täysivertaisesti digitaalisessa yhteiskunnassa sekä parantaa digitaalisten

⁴ Hokkanen 2017 & Olsén – Heinämäki - Harkomaa 2017

⁵ Saamen kielilaki 1086/2003

⁶ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi julkisen sektorin elinten verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuudesta EU 2016/2102

palveluiden laatua. Saavutettavuus tarkoittaa, että verkkosivut ja mobiilisovellukset sekä niiden sisällöt ovat sellaisia, että kuka tahansa voi niitä käyttää ja ymmärtää mitä niissä sanotaan. Saavutettavuuden edistäminen on osa julkisen hallinnon palveluiden digitalisointia. Saavutettavuusdirektiivin soveltamisalaan kuuluvat julkisen hallinnon ja julkista hallintotehtävää hoitavien organisaatioiden verkkosivustot ja mobiilisovellukset sekä lähes kaikki näiden sisällöt.

Kohti esteetöntä tietoyhteiskuntaa vuosille 2011-2015 -toimenpideohjelmassa tuodaan esille, että useat verkkosivut ovat sisällöltään sellaisia, että puhevammaiset ihmiset tai selkokielen käyttäjät eivät pysty käyttämään niitä edes apuvälineiden avulla. Jos ajatellaan henkilöä, jonka äidinkieli on saame, on (suomenkielisten) verkkosivustojen luettavuus tällaiselle henkilölle vielä haasteellisempaa. Ylipäätään saamenkielisiä verkkosivustoja on vähän saatavilla. Tämän vuoksi **direktiiviä toteutettaessa ja sovellettaessa olisi huomioitava saamen kielilain puitteissa myös saamenkielisten ja erityisesti saamelaisten erityisryhmien (vammaset, vanhukset jne.) tarpeet.**

Saamelaisten oikeudet lainsäädännössä

Suomen perustuslaki⁷ ja saamen kielilaki⁸ velvoittavat viranomaisia edistämään ja toteuttamaan käytännössä saamelaisten kieleen ja kulttuuriin liittyviä oikeuksia. Säännöksissä edellytetään, että lailla turvataan saamelaisille yksilöllinen oikeus asioida viranomaisessa äidinkielellään, pohjois-, inarin- tai koltansaamen kielellä. Säännökset eivät toteudu käytännössä. Suuri osa saamelaisista ei asu saamelaisten kotiseutualueella, mikä tekee saamenkielisten tai tulkkaukspalvelujen saatavuuden vielä ongelmallisemmaksi. Kielellisiä oikeuksia tulisi vahvistaa siten, että perustuslain sekä kielilain tarkoituksen hengen mukaisesti saamelaisten oikeus käyttää omaa kieltään virallisissa yhteyksissä toteutuisi myös käytännössä.

Suomen vuonna 2016 ratifioima YK:n kansainvälinen vammaisoikeuksien sopimus⁹ edellyttää vammaisten ihmisten kielitaustan huomiointia toteutettaessa heidän yhdenvertaista osallisuuttaan yhteiskuntaan ja syrjimättömyyttä kaikilla elämänalueilla. Lisäksi yhdenvertaisuuslain¹⁰ 15 §:n mukaan viranomaisen, koulutuksen järjestäjän, työnantajan sekä tavaroiden tai palvelujen tarjoajan on tehtävä asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita samoin kuin suoriutua työtehtävistä ja edetä työuralla.

Vuonna 2000 Euroopan unioni antoi kaksi syrjinnän kieltävää direktiiviä. Yhdenvertaista kohtelua työssä koskevassa direktiivissä kielletään työelämään liittyvä syrjintä mm. vammaisuuden perusteella. Direktiivissä rotujen välisestä tasa-arvosta kielletään rotuun tai etniseen alkuperään perustuva syrjintä työelämään liittyvissä asioissa sekä hyvinvointijärjestelmään kuulumisen ja sosiaaliturvan sekä tavaroiden ja palvelujen saatavuuden yhteydessä. Myös lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus pitää sisällään syrjintäkiellon, joka sisältää myös mm. etnisyyden ja syntyperän lisäksi erikseen kiellon syrjiä mm. vammaisuuden perusteella.

⁷ Suomen perustuslaki 731/1999: 17 §

⁸ Saamen kielilaki 1086/2003

⁹ The Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol A/RES/61/106

¹⁰ Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014

Saamelaiset ja saamen kielet Suomessa

Suomessa oli vuonna 2015 Saamelaiskäräjien keräämien tilastojen mukaan 10 463 saamelaista. Noin puolet saamelaisista asuu Lapin maakunnan alueella ja saamelaisten kotiseutualueella asuu noin kolmannes. Kotiseutualue käsittää Utsjoen, Enontekiön ja Inarin kunnat sekä Sodankylän kunnan pohjoisosassa sijaitsevan Lapin paliskunnan alueen, joka vastaa Vuotson kylää. Saamelaiset ovat kotiseutualueellaankin vähemmistönä lukuun ottamatta Utsjoen kuntaa. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolisesta asutuksesta suurin osa painottuu Lapin pääkaupunkiin Rovaniemelle ja maan pääkaupunkiseudulle sekä etelän suuriin kaupunkeihin. Saamelaisia asuu Suomessa noin 240 kunnassa.

Vuonna 2016 noin 2000 oli ilmoittanut väestörekisteriin kielekseen saamen. Saamelaiskäräjien keräämien tietojen mukaan vuonna 2015 noin 25 % saamelaisista puhui jotain saamen kieltä - pohjoissaamea noin 1700, inarinsaamea noin 400 ja koltansaamea noin 340 henkeä. Suurin osa aikuisista saamelaisista ei puhu saamea äidinkielenään johtuen saamen kielen pitkäaikaisesta erittäin heikosta asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä. Saamen kielten elvytystoimet ovat kuitenkin parantaneet niiden asemaa.

Saamelaiset katsotaan kansainvälisten sopimusten mukaisesti alkuperäiskansaksi. Vaikka alkuperäiskansan jäsenet saattavat nauttia samoista yksilöille kuuluvista oikeuksista kuin muutkin valtion kansalaiset, eivät heidän oikeutensa kansana ole toteutuneet. Tämä koskee esimerkiksi kielellisiä oikeuksia - valtaosa maailman uhanalaisista kielistä on alkuperäiskansojen kieliä. Kaikki Suomessa puhutut kolme saamen kieltä ovat kansainvälisen luokituksen mukaan uhanalaisia kieliä. Erityisesti inarin- ja koltansaame ovat erittäin uhanalaisia, joten positiivisen kehityksen jatkuminen edellyttää lisää kielen opiskelu- ja käyttömahdollisuuksia sekä saamelaisten erityistä huomiointia palveluissa.

Merk.

Tiina Sanila-Aikio
Saamelaiskäräjien puheenjohtaja

Pia Ruotsala-Kangasniemi
Pia Ruotsala-Kangasniemi
Saamelaiskäräjien hallintopäällikkö

(Esityksestä päätti puheenjohtaja 31.5.2018)